

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 28

*На пошану професора, ректора
Руслана Постоловського*

Рівне – 2016

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)
А 43

*Друкуються за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 6 від 30 червня 2016 р.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Кузіцькі Єжи – доктор хабілітований в галузі історії,
професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугасва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Лоренс Беата – доктор хабілітований в галузі історії,
професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології,
професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії:

Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 28. –
Рівне: О. Зень, 2016. – 487 с.

ISBN 978-617-601-159-0

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію
періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)*

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

ISBN 978-617-601-159-0

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2016

17. Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History / Andreas Kappeler. – Harlow: Longman, 2001. – 496 p.

УДК 328(410)+325.3:3272(410) «1884/1888»

Л.Валух

РЕАКЦІЯ БРИТАНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ НА ПОЧАТОК НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ В АФРИЦІ (1884-1888 рр.)

Здійснено аналіз реакції британського парламенту на початок німецької колоніальної експансії в Африці (1884-1888 рр.). Висвітлено експансіоністську риторичку відомих представників політичних кіл Англії. Доведено, що у 1884-1885 рр. парламентарі проявляли слабкий інтерес до колоніальних загарбань Німеччини в Південній Африці, оскільки поки що не вбачали у цих діях серйозної загрози британським колоніальним володінням. Проникнення Німеччини до Східної Африки, у регіон, який вже активно освоювали промисловці Манчестера та Лідса, примусило депутатів, які представляли інтереси цих кіл, прискїпливіше розглянути проблему конкуренції з німецькими колонізаторами в Африці. Пропонуючи неконструктивні рішення, консерватори зайнялися критикою ліберального кабінету, вбачаючи в його, нібито жорсткій стосовно Бісмарка позиції, причину посилення темпів німецької експансії.

Ключові слова: Велика Британія, Німеччина, колоніальна експансія, британський парламент.

Осуществлен анализ реакции британского парламента на начало немецкой колониальной экспансии в Африке (1884-1888 гг.). Отражено экспансионистскую риторичку известных представителей политических кругов Англии. Доказано, что в 1884-1885 гг. парламентарии проявляли слабый интерес к колониальным захватам Германии в Южной Африке, поскольку пока не видели в этих действиях серьезной угрозы британским колониальным владением. Проникновение Германии в Восточную Африку, в регион, который уже активно осваивали промышленники Манчестера и Лидса, заставило депутатов, которые представляли интересы этих кругов, иначе рассмотреть проблему конкуренции с немецкими колонизаторами в Африке. Предлагая неконструктивные решения,

консерваторы занялись критикой либерального кабинета, видя в его якобы жесткой по отношению к Бисмарку позиции, причину усиления темпов немецкой экспансии.

Ключевые слова: Великобритания, Германия, колониальная экспансия, британский парламент.

Studying the reaction of the British Parliament to the beginning of the German colonial expansion in Africa is important, because parliamentarians not only expressed opinions of certain groups of the population, but also directly or indirectly could influence on the foreign policy of the British government.

The purpose of the article is to analyze the reaction of the British Parliament to the beginning of the German colonial expansion in Africa (1884-1888).

The analysis of the reaction of the British Parliament to the beginning of the German colonial expansion in Africa (1884-1888) is made. The expansionist rhetoric of the prominent representatives of political circles of England is clarified.

Admission of the Germany on the way of colonial expansion was a surprise to the ruling circles of Great Britain, which underestimated political and economic power of the young state. Most ministers and members of parliament believed that the actions of Germany were not only means of countering the colonial expansion of France but that Germany would be an ally of Britain in deciding of the Egyptian question. These politicians believed that confrontation with Germany in colonial question would be extremely undesirable for Great Britain. Members of the British government, who shared this view, wanted to mitigate diplomatically the negative impression, which was made on Bismarck by the long silence of the British cabinet in response to his requests for encroachment of Great Britain on the bay of Angra Pequena.

It is proved that in 1884-1885 parliamentarians were little interested in the colonial conquests of Germany in South Africa, because had not seen yet in these actions serious threat to British colonial possessions. Penetration of German to East Africa, the region that was actively developed by industrialists of Manchester and Leeds, forced the deputies who represented the interests of these circles, to address the problem of competition with German colonizers in Africa in another way. Offering unconstructive decisions, the Conservatives began to criticize the Liberal Cabinet, seeing in its supposedly tough against the Bismarck position the cause of strengthening the pace of German expansion.

Key words: *Great Britain, Germany, colonial expansion, British Parliament.*

На останню третину XIX ст. припадає пік колоніальної експансії впливових європейських держав. Їхню колоніальну політику стимулював цілий комплекс факторів, серед яких визначальними були глобалізація наслідків промислової революції, освоєння нових ринків, розширення вільної торгівлі та експорту капіталів, що спричинило загострення боротьби за переділ світу. Визначальний вплив на перебіг колоніальних суперечностей мали позиції найбільших колоніальних держав – Англії та Франції, які традиційно здійснювали цілеспрямовану та активну експансіоністську політику, а також Німеччини, яка згодом теж перетворилася у потужну колоніальну імперію. Вивчення реакції британського парламенту на початок німецької колоніальної експансії в Африці є важливим, оскільки парламентарі не лише висловлювали думки певних верств населення, а й прямо чи опосередковано впливали на зовнішньополітичний курс британського уряду.

Метою статті є аналіз реакції британського парламенту на початок німецької колоніальної експансії в Африці (1884-1888 рр.).

Як свідчить історіографічний аналіз, окремі фрагменти даної проблеми розглядалися в працях російських істориків О.І. Галкіної та І.А. Улановської, а також у дослідженнях англійського вченого В.Лангера [2]. Серед сучасних вітчизняних науковців слід відмітити праці С.С. Трояна, Л.Ю. Питльованої. Аналіз сучасної монографічної літератури та періодичних видань свідчить про необхідність проведення більш глибоких досліджень даної теми.

Ще в 1884 р., до офіційного початку колоніальної експансії Німеччини, депутати нижньої палати парламенту від консервативної партії були переконані в тому, що «успішна зовнішня політика Великої Британії залежить від взаєморозуміння та співпраці з Німеччиною» [2, р. 280]. Такої позиції дотримувалася більшість депутатів. Доказом цього є те, що початок здійснення Німеччиною колоніальної політики не викликав бурхливого обговорення і реакції в парламенті.

Вперше питання про початок німецької експансії було піднято в палаті лордів 12 травня 1884 р. віконтом Сайдмаузом, який був відомим у парламентських колах захисником інтересів Капської колонії. Його запит торкався достовірності повідомлень преси про дії Людеріца та про відповідні «права» Німеччини на землі узбережжя на північ від річки Оранжева. У своєму виступі віконт, посилаючись на зміст рапортів капітана Спенсі й одного з військових кораблів морського міністерства, яке інспектувало в 1882 р. південно-західне узбережжя Африки, звернув особливу увагу перів на те, що стали відомими природні багатства даного регіону – поклади міді та запаси гуано на островах, які лежать напроти бухти Ангра-Пекена. Крім того, він указував і на стратегічну значущість гаваней цього узбережжя [11, col. 3–5].

Унаслідок відсутності з боку міністрів уряду необхідних коментарів і роз'яснень у парламенті та будь-якої інформації в пресі, через п'ять днів віконт знову підняв питання про те чи «прийняв уряд необхідні заходи щодо захисту британських інтересів на узбережжі» [12, col. 645].

Як і раніше, не одержавши належної відповіді після двох запитів до уряду, віконт 27 травня 1884 р. втретє звернувся із питанням до глави Форін офіс. Телеграма Бісмарка від 24 квітня німецькому консулу в Капській колонії про оголошення Ангра-Пекени під німецьким протекторатом була опублікована в «The Times», і Сайдмауз, стурбований такими новинами, хотів дізнатися, чи правда те, що «незважаючи на переговори, які продовжуються, німецький уряд вже оголосив протекторат над Ангра-Пекеною» [13, col. 1649]. Проте відповідь Гренвіла не внесла ясності: «Судячи із повідомлень офіційних джерел, у нас немає причини думати, що будь-яка держава збирається підняти прапор у цьому місці». Обнадійлива ж відповідь міністра колоній щодо швидкого вирішення питання про Ангра-Пекену і острови на користь Великої Британії та зовсім невідповідне цій заяві подальше визнання німецького протекторату кабінетом Гладстона, відсутність офіційної інформації з приводу переговорів щодо Південно-Західної Африки спонукала віконта Сайдмауза ще неодноразово підніматися на трибуну палати лордів і намагатися захищати інтереси певних промислових і торгових кіл Капської

колонії та Великої Британії в цьому регіоні. У своїх виступах 30 червня, 10 листопада 1884 р. він звертав увагу перів на острови, розташовані в безпосередній близькості від Ангра-Пекени, які були «куплені однією з торгових палат Капської колонії та передані у володіння її уряду в липні 1883 р.» [13, col. 1656]. Вірогідно, Сайдмауз лукавив, пояснюючи необхідність володіння островами багатими запасами гуано. Фактично контроль Великої Британії над островами означав і її контроль над бухтою Ангра-Пекена з німецьким протекторатом, з яким змушений був погодитися уряд У.Гладстона.

На підтримку Сайдмауза виступив і його колега по верхній палаті граф Карнаван, який відзначив, що інтереси Німеччини й Англії в Південно-Західній Африці тісно переплітаються і також зажадав негайного вирішення цього питання [5, col. 237-238].

У палаті громад початок німецької експансії привернув меншу увагу. Питання про Ангра-Пекену вперше було поставлено лише 7 липня 1884 р. бароном де Нормсом та торкалося розмірів і кордонів німецького протекторату. Заступник глави Форін офіс ухилився від прямої відповіді, зазначивши, що «переговори продовжуються і питання чекає свого вирішення». Така відповідь навряд чи могла задовольнити депутата. Лише у відповіді на аналогічний запит депутата Майкла Хікс-Біча 1 грудня 1884 р. (до цього часу межі німецьких володінь у Південно-Західній Африці були вже узгоджені з урядом Гладстона) заступник міністра колоній Евелін Ешлі позначив кордони німецької колонії площею 16 миль²: «від Оранжевої річки до 18° пд. ш., виключаючи Уолфіш-Бей» [9, col. 363]. Але питання про острови, як і раніше, в парламенті залишалося відкритим.

В подальшому, проблеми Південно-Західної Африки депутати торкалися вкрай рідко, увага зосереджувалася лише на приватних питаннях. Наприклад, Джорджем Баден-Пауеллом 23 квітня 1888 р. було піднято питання про загрозу безпеці життя підданих британської корони в Уолфіш-Бей після розпочатого в німецькому Дамараленді повстання місцевих племен [15, col. 363].

Активного обговорення в парламенті питання про німецьке проникнення в Західну Африку також не відбулося. Впродовж

1884-1885 рр. ця проблема лише один раз була піднята в палаті лордів (10 червня 1885 р. лордом Солсбері) і кілька разів в палаті громад (депутатами Максвеллом, Беурком, Берраном, Холландом, Картрайтом, Норткоутом). Дебати в парламенті щодо розмежування сфер впливу між Німеччиною та Великою Британією в Західній Африці, в порівнянні з питаннями, що виникали щодо Південно-Західної Африки відрізнялися тим, що законодавці прийняли встановлення німецького протекторату над Того і Камеруном як доконаний факт. Тому в нижній палаті запити заступнику глави Форін офіс Фіцморісу стосувалися практичного вирішення різних питань в західноафриканському регіоні: встановлення консульської служби на Нігері, в Камеруні, районі Конго; представництва британського флоту в затоці Бенін і гирлі Конго; німецької анексії Камеруну; поступок, зроблених Великою Британією в районі Камеруну. Питання, що піднімалися парламентарями не викликали бурхливих обговорень та дискусій. Депутати були задоволені отриманими відповідями, суть яких зводилася до опису консульської служби в Західній Африці, підготовки Берлінської конференції, висловлюванням надії на мирне врегулювання проблем щодо Нігеру і Камеруну між німецькими і англійськими урядовцями на місцях [1, р. 568].

У березні 1885 р. на адресу кабінету Гладстона вперше пролунала критика стосовно зайнятої ним позиції щодо німецької колоніальної політики. Так, депутат палати громад Горст вважав, що відсутність реакції Форін офіс на депешу Бісмарка від 5 травня 1884 р. стала точкою відліку колоніальної політики канцлера, що призвело до «повсюдних ударів по позиціях Великої Британії» [6, col. 929–930].

Суть засудження Горстом уряду Гладстона зводилася до того, що останній не був достатньо лояльним до колоніальних амбіцій «великої людини, яка мала грандіозний план колоніальної політики». Міністри кабінету Гладстона, за словами депутата, були неправі й у тому, що «запропонували» Бісмарку надто мало в обмін на його добре ставлення до Англії – кам'яністі острови поблизу Ангра-Пекени та пустельну частину землі вздовж узбережжя. Депутат вважав, що це стало ще однією причиною жорсткої зовнішньої та колоніальної політики

канцлера. Зважаючи на це, він називав уряд Гладстона не інакше, як «нерозважливим». Депутат, виключаючи можливість війни між Великою Британією та Німеччиною, закликав уряд Гладстона до такої політики, яка сприяла б досягненню домовленостей між цими двома країнами [7, col. 934–937].

Із критикою уряду Гладстона, який «відійшов від зовнішньополітичного курсу Дізраелі», виступив ще один представник консервативної партії Ешмід-Барлет. Він стверджував, що ті поступки, на які пішла Англія в Південній Африці, «найвеличнішій людині, яка управляла справами Європи, надто малі порівняно з тією дружбою, яку був готовий запропонувати канцлер» [4, col. 939–940]. Зокрема, він заявляв, що ще не пізно повернутися до політики, яка проводилася раніше лордом Біконсфільдом – політики взаєморозуміння з Берліном, яка полегшила йому реалізацію зовнішньополітичних завдань» [16, p. 11].

Позиція консерваторів Горста й Ешмід-Барлета була підтримана депутатом Онслоу. Він жорстко критикував Гренвіла та Дербі. Депутат заявив, що ці міністри вже «потерпіли фіаско» і вони «не зможуть втримати та зберегти імперію» [62, col. 949–950].

Таким чином, у 1884-1885 рр. парламентарі проявляли слабкий інтерес до колоніальних загарбань Німеччини в Південній Африці, оскільки поки що не вбачали у цих діях серйозної загрози британським колоніальним володінням.

Розглядаючи питання про позицію депутатів щодо проникнення Німеччини в Західну Африку, особливо слід відзначити увагу, яку вони проявили до конференції, що відбулася в Берліні з вирішення питань про території Конго і Нігеру. В англійському парламенті питання про хід Берлінської конференції бурхливо не дискутувалося. З причини відсутності достатньої інформації в пресі парламентарів хвилювали умови, на яких Велика Британія погодилася взяти участь у конференції, особливо стосовно Конго, та склад делегації, яка вирушала в Берлін. Однак, заступник глави Форін офіс Едмунд Джордж Фіцморіс, зважаючи на конфіденційність і секретність інформації, намагався не давати прямих відповідей [1, p. 149]. В подальшому проблема німецької експансії в Західній Африці

також мало хвилювала законодавців. Їх запити стосувалися можливого розширення сфери впливу Великої Британії в Західній Африці і долі мандрівника Х.Джонстона, який потрапив в полон до місцевих племен.

На колоніальне протиборство з Німеччиною у Східній Африці англійські політичні сили реагували не надто бурхливо. У парламентарів виник ряд запитань із приводу початку проникнення німців до цього регіону. Не випадково, що першими депутатами, які підняли цю проблему в березні 1885 р., були представники Манчестера та Лідса, оскільки бізнесмени саме цих промислових міст мали надії на отримання прибутків унаслідок поставок продукції текстильної промисловості до Східної Африки. Депутати Стегг і Берран турбувалися про те, чи «зробив уряд необхідні кроки для захисту британських комерційних інтересів у регіоні в зв'язку з анексією Німеччиною території, яка знаходиться поблизу кордонів Занзібарського султанату, зокрема в районі оз. Вікторія» [14, col. 1230]. Надію на передачу «прав» на землі Занзібарського султанату британському кабінету міністрів самим султаном висловив депутат Беурк.

Змінивши уряд Гладстона, кабінет Солсбері продовжив той же курс відмови від протидії колоніальній політиці Німеччини в Африці. Як наслідок, її колоніальна експансія в Східній Африці посилилася, що спонукало депутата Арнолда, на прохання Манчестерської торгової палати, 1 серпня 1885 р. знову привернути увагу парламенту до цієї проблеми. Однак Беурк, який став парламентським заступником глави Форін офіс, не лише не дав об'єктивної інформації про німецьку колоніальну політику в Східній Африці, але й дезінформував депутатів, стверджуючи, що «в уряді немає підстав вірити телеграмі з Берліна, опублікованій в «The Times», відносно переходу районів Кіліманджаро та Чагга в сферу впливу Німеччини» [3, col. 1576].

Отож, якщо в 1884-1885 рр. парламентарі не виявляли інтересу до колоніальних загарбань Німеччини в Південній Африці, то проникнення Німеччини до Східної Африки, у регіон, який вже активно освоювали промисловці Манчестера та Лідса, примусило депутатів, які представляли інтереси цих кіл, інакше розглянути проблему конкуренції з німецькими колонізаторами в

Африці. Пропонуючи неконструктивні рішення, консерватори зайняли критикою ліберального кабінету, вбачаючи в його, нібито жорсткій стосовно Бісмарка позиції, причину посилення темпів німецької експансії.

Надалі (1886-1888 рр.) тема врегулювання колоніальних суперечок в Східній Африці піднімалася частіше, ніж аналогічні питання щодо Західної чи Південно-Західної Африки. При аналізі стенографічних звітів парламентських дебатів помітно, що парламент навіть не був сповіщений про підписання договору 1886 р. щодо розмежування сфер впливу Німеччини і Великої Британії в Східній Африці. Лише через два місяці після запиту лорда Ф.Стівенсона про правдоподібність відповідних повідомлень у «The Times» заступник міністра закордонних справ Фергюссон дав палаті лордів ствердну відповідь [2, р. 284].

Наступні запити парламентарів стосувалися захисту урядом британських місій, які діяли в Східній Африці, і зокрема, в Уганді; чуток про порушення Німеччиною демаркаційних ліній, встановлених відповідно до договору 1886 р. При цьому звертає на себе увагу той факт, що парламент у справі захисту британських інтересів в Африці від «німецької загрози» часто займав позицію стороннього спостерігача, відмовляючись підтримати приватну ініціативу в цьому питанні.

Тема взаємостосунків Великої Британії та Німеччини в Східній Африці стала особливо актуальною після початку антинімецького повстання. «Перша серія» питань, піднята в парламенті графом Хероубаєм, торкалася загрози життю англійських місіонерів та інших британських підданих. Їх турбота була викликана побоюванням того, що африканці могли «переплутати англійців і німців та спрямувати свій гнів проти перших» [8, col. 449]. У зв'язку з цим, у «другій серії» запитів депутата цікавили заходи, які уряд збирався зробити для охорони життя британських підданих і, звичайно, для захисту територіальних інтересів Великої Британії [8, col. 451].

Велика частина парламентарів виступила проти спільних дій англійців і німців на суші, мотивуючи це побоюванням, що африканці вважатимуть і англійців своїми ворогами. Хоча справжньою причиною заперечень депутатів було розуміння того,

що німці, які володіли значною армією, мали б явну перевагу перед англійцями. Але зате практично всі депутати підтримували спільну участь Англії та Німеччини в морській блокаді східноафриканського узбережжя. Виправдання цієї акції були різними. Одні парламентарі вбачали в цьому зміцнення дружби з Німеччиною, інші – реальне знищення работорговлі [2, р. 298].

При цьому зауважимо, що питання про боротьбу з работоргівлею на території Занзібарського султанату піднімалося депутатами і до і після антинімецьких повстань. Незважаючи на акти парламенту 1807 р. і 1833 р., що скасовували работоргівлю і рабство, ця тема періодично піднімалася у пресі та парламенті у зв'язку із відомими фактами «негуманного» відношення до чорношкірого населення.

Деякі депутати, погоджуючись із неминучістю воєнних операцій, спробували отримати з цих дій матеріальну вигоду, представивши справу таким чином, що німці були винні не лише в руйнуваннях на узбережжі (селище Богамайю) внаслідок бомбардувань, але і в загибелі місцевого населення. Так, парламентарі Бартлей, Бредлаф, Маклін, Стівенсон вважали, що німецький уряд повинен був компенсувати втрати, понесені «англійською стороною». Їх тиск на уряд, щоб той, у свою чергу, зажадав від Німеччини відшкодування збитків, був подоланий заступником глави дипломатичного відомства Фергюссоном. В умовах, коли кабінет міністрів дотримувався курсу, спрямованого на співробітництво з Німецькою імперією, проблема компенсацій не могла бути ним піднята і розв'язана. Тому Фергюссону довелося посилатися на відсутність міжнародних норм, які передбачали б вирішення подібних питань [2, р. 303].

Вступ Німеччини на шлях колоніальної експансії був несподіваним для правлячих кіл Великої Британії, які недооцінювали політичну і економічну потужність молодій держави. У 1884-1885 рр. парламентарі проявляли слабкий інтерес до колоніальних загарбань Німеччини в Південній Африці, оскільки поки що не вбачали у цих діях серйозної загрози британським колоніальним володінням. Не пропонуючи нічого вартого уваги, консерватори займалися критикою ліберального кабінету, вбачаючи в його нібито жорсткій позиції

відносно Бісмарка причину посилення темпів німецької експансії.

Ставлення англійців до колоніальної політики Німеччини в Африці дещо змінилося в 1886-1887 рр. Це було викликано бажанням зберегти за Великою Британією, в умовах боротьби європейських держав за колонії, ті африканські території, які вже їй належали, і прагненням забезпечити сприятливі умови для здійснення Англією подальших колоніальних загарбвань на цьому континенті.

Але, визнаючи певний вплив представників британського парламенту на зовнішньополітичний курс уряду, не можна перебільшувати цей чинник. Збільшився вплив на уряд представників фінансових, промислових кіл, зацікавлених у придбанні Великою Британією нових колоній. І саме з інтересами цих кіл у майбутньому уряд змушений був рахуватися в процесі реалізації зовнішньополітичних і колоніальних завдань.

Джерела та література

1. Dilke C.W. Problem of Great Britain / Charles Wentworth Dilke // The Edinburgh Review, or Critical Journal. – London: Longman, Green and Co., 1890. – № 350, April. – P. 565–592.
2. Langer W.L. The Diplomacy of Imperialism. 1890-1902: In 2 vol. / W.L. Langer – L.-N.-Y.: Alfred A. Knopf, 1935. – Vol. 2. – 547 p.
3. Speech made by Arnold // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 300. – Col. 1576.
4. Speech made by Ashmead-Bartlett // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 295. – Col. 939–940.
5. Speech made by count Carnarvon // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 289. – Col. 237–238.
6. Speech made by Gorst // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 295. – Col. 929–930.
7. Speech made by Gorst // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 295. – Col. 934–936.

8. Speech made by Harrowby // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 330. – Col. 449–451.
9. Speech made by M. Hicks-Beach // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 294. – Col. 363.
10. Speech made by Onslow // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 295. – Col. 949–950.
11. Speech made by V. Sidmouth // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 288. – Col.3–5.
12. Speech made by V. Sidmouth // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 288. – Col. 645.
13. Speech made by V. Sidmouth // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: 1896. – Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 289. – Col. 1656.
14. Speech made by W. Gladstone // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 295. – Col. 979.
15. Speech made by Baden-Powell // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 325. – Col. 153.
16. The Parliamentary Debates. House of Commons // The Times. – 1884. – March 11. – P. 11.

УДК 94(477)

Р.Давидюк

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ: ПРОБЛЕМИ СТАТУСУ ТА ЧИСЕЛЬНОСТІ

У науковій статті обґрунтовано національно-політичний статус української еміграції в Польщі після поразки революції 1917-1921 рр., який обумовлювався причинами її появи, характером і цілями діяльності. Визначено обставини

З М І С Т

Смолій В. НА ПОШАНУ РУСЛАНА ПОСТОЛОВСЬКОГО (З НАГОДИ 65-РІЧЧЯ)	3
--	---

Савчук П. НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА ПОСТОЛОВСЬКОГО: НОВЕ БАЧЕННЯ	6
--	---

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Шугаєва Л. НАРОДНЕ БОГОСЛОВ'Я В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНИХ ПРАКТИК ДУХОВНОГО МІСТИЧНОГО ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ	19
---	----

Прищеп О. ГІМНАЗІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ОСВОЄННІ МІСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ДОВКІЛЛЯ (ДРУГА ТРЕТИНА ХІХ СТ.)	27
--	----

Ткачук В. ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ АНТИМІНСІВ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	41
--	----

Доброчинська В. ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ РОМАНА МОГИЛЬНИЦЬКОГО (1902-1973 РР.): МАЛОВІДОМІ ФАКТИ З ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ	60
--	----

Пальчевський Р. УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ МОЛОДІЖНИЙ РУХ В ЗАКАРПАТТІ (1918-1939 РР.)	68
--	----

Карпухіна Т. УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	80
Півоварчук В. ВПЛИВ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ НАСЕЛЕННЯ (1939-1940 РР.)	97
Старжець В. ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ СЕРЕД ВЧИТЕЛЬСТВА ТА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ (1944-1953 РР.) ...	109
Дубей В. ФОРМУВАННЯ ДОГОВІРНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄС У ЦАРИНІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ	120
Шамсутдинова-Лебедюк Т. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ПРАВОСЛАВ'Я ТА ІСЛАМУ В УКРАЇНІ	132
Юзик В. ДАКТИЛОСКОПІЯ –ЦЕ ТОЧНА НАУКА, ЯКА НІКОЛИ НЕ ПОМИЛЯЄТЬСЯ	140
Bulyga I. NON-CONFESSIONAL RELIGIOSITY IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS DEVELOPMENT OF VOLYN REGION	148
Кундеус О. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	159
Любарець А. ВІДЗНАЧЕННЯ 9 ТРАВНЯ ЯК ДЗЕРКАЛО УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (2005-2015)	176

РОЗДІЛ 2

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Гуменний В.
ОФІЦІЙНА ПРОПАГАНДА І СХІДНА ПОЛІТИКА
РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I СТ. Н.Е.
(ЗА НУМІЗМАТИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ) 190
- Жилюк С.
ВСЕЛЕНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СОБОРИ:
СЕРЕДНЬОВІЧНА ЦЕРКОВНА ПОЛІТИКА
ТА ЇЇ ВІДЛУННЯ У XX СТ. 202
- Десятничук І.
РЕВОЛЮЦІЯ 1848 Р. В АВСТРІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ:
ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЧЕСЬКО-НІМЕЦЬКОГО
КОНФЛІКТУ 214
- Івчик Н.
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ПІВДЕННО-
ЗАХІДНОМУ КРАЮ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.: УКРАЇНСЬКИЙ РАКУРС 228
- Валюх Л.
РЕАКЦІЯ БРИТАНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ
НА ПОЧАТОК НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ
ЕКСПАНСІЇ В АФРИЦІ (1884-1888 РР.) 243
- Давидюк Р.
УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ:
ПРОБЛЕМИ СТАТУСУ ТА ЧИСЕЛЬНОСТІ 254
- Савчук Г.
(НЕ)ФОРМАЛІЗОВАНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА Т.Г. МАСАРИКА 266
- Синяк С.
КОМЕНДАНТСЬКИЙ, ІНСТРУКТОРСЬКИЙ ТА
ТРЕНЕРСЬКИЙ СКЛАД ПОЛЬСЬКИХ

ПАРАМІЛІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВОЛИНІ
1921-1939 РР. 275

Пилипович Т.
УКРАЇНЦІ У СКЛАДІ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА
В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ШЛЯХИ ПОЯВИ ТА УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ 292

Слесаренко А.
МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА І ЗВ'ЯЗКИ
ЗАРУБІЖНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ЕМІГРАНТСЬКИХ
КІЛ З ДИСИДЕНТСЬКИМ РУХОМ ТА
НОНКОНФОРМІСТСЬКОЮ КУЛЬТУРОЮ В
ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ) 306

Гон М.
ОКАЗІАЛЬНИЙ І КОНВЕНЦІОНАЛЬНИЙ НАТОВПИ У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ 317

Martynchuk I.
THE SLOVAK REPUBLIC AND NATO:
THE POLITICAL INCOMPATIBILITY OF 1993-1997 329

Опанасюк Т.
ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ТА
РЕЗУЛЬТАТИ ДРУГОГО ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО
ЦИКЛУ В РОСІЇ (1999-2000 РР.) 340

Michno J., Sommer H., Sommer H.
MŁODZIEŻ A BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE
W OKRESIE RÓŻNEJ NOWOCZESNOŚCI 353

РОЗДІЛ 3

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ
СПОРУД ОСТРОЗЬКОГО ЗАМКУ XVI-XVII СТ. 366

Басюк К.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ХРИСТИЯНСЬКИХ МОНАСТИРІВ НА ВОЛИНІ В
1939-1964 РОКАХ 380

Березняк В.
ПОСИЛЕННЯ КОНСЕРВАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ РІВНЕНЩИНИ В
ПЕРІОД «ЗАСТОЮ»: РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ 392

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Плюта Н.
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА У ФРАНЦІЇ З ПИТАНЬ
КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АФРИЦІ КІНЕЦЬ ХІХ –
ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД
ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ІСТОРИКАМИ 404

Михальчук Р.
ГОЛОКОСТ НА РІВНЕНЩИНІ:
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ 422

Данильчук В.
ОСТАРБАЙТЕРИ З УКРАЇНИ:
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМ
ВИВЕЗЕННЯ ТА РЕПАТРІАЦІЇ 439

Філіпчук І.
ФОРМУВАННЯ ІДЕЙ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ»:
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ 458

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 478

ЗМІСТ 481

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 28

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Л.Федорук, В.Самсонюк**
Обкладинка – **Г.Волохов**

Підписано до друку 1.07.2016 р. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обліково-видавничих аркушів 24,6.

Видавець О. Зень вул. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022
0-362-24-45-09; 068-0250674
olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

A43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії :
Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових
праць. Випуск 28. – Рівне : О. Зень, 2016. – 487 с.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2016
УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)